

СЕКЦІЯ 2 КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО; МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО

УДК 373.73; 342.511

ВИНИКНЕННЯ ТА РОЗВИТОК ПОВНОВАЖЕНЬ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ В УПРАВЛІННІ ФІНАНСОВОЮ СИСТЕМОЮ КРАЇНИ НА РІЗНИХ ЕТАПАХ ЇЇ РОЗВИТКУ: ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

Гаруст Юрій Віталійович,

*д-р юрид. наук, доцент кафедри кримінально-правових дисциплін та
судочинства ННІ права,
Сумський державний університет*

Турук Наталія Вікторівна,

*студентка VI курсу ННІ права,
Сумський державний університет*

У статті було досліджено зміст повноважень Президента України в управлінні фінансовою системою країни, їх прояв та форми на різних етапах розвитку України. Для забезпечення державотворення в Україні, її високорозвинутості та стабільності питання регулювання фінансової системи завжди було актуальним, а на деяких етапах розвитку країни – нагальним. Оскільки, фінансова система є ключовим елементом для існування держави. Правильне управління та здійснення контролю фінансовою системою забезпечує її розвиток, відсутність посягань та порушень дозволяє забезпечити її прозорість, налагодженість та функціонування. Саме проблема врегулювання фінансової системи з кожним роком незалежності України потребує чіткого нормативно-правового аналізу та корегування. Тому, що лише після визначення та реалізації конкретних повноважень суб'єктів управління фінансовою системою є можливість змінити систему управління та контролю у фінансовій сфері та здійснити крок до євроінтеграції.

Одним з суб'єктів управління національною фінансовою системою є Президент України. Його повноваження реалізуються на підставі особливого статусу у системі державної влади – статусу глави держави. Даний статус зумовлює розповсюдження його повноважень на всі сфери державного, суспільного життя. Однією зі сфер контролю та управління Президента є фінансова система України.

Повноваження Президента України у сфері здійснення контролю за фінансовою державою формувались під час створення нашої держави.

Для визначення повноважень та можливості впливати Президента на фінансовий стан країни на сучасному рівні було проаналізовано повноваження та роль глави держави на різних періодах історії України. Історично-правове висвітлення цих повноважень на кожному періоді розвитку державності України надає можливість порівняти повноваження глави держави, визначити тенденцію їх формування та наслідок збільшення чи обмеження впливу глави держави на фінансову систему.

Саме проведення історично-правового аналізу може спрямувати на вирішення питання щодо збільшення конституційних повноважень Президента України чи обмеження їх в управлінні фінансовою системою країни.

Ключові слова: Президент України, фінансова система, повноваження, етапи розвитку країни.

Harust Y. V., Turuk N. V. The Emergence and Development of the Office of the President of Ukraine Management of Financial Systems at Various Stages of Development: Historical and Legal Analysis. This article was researched content Ukraine presidential powers in the management of financial systems, their identification and forms at different stages of development of Ukraine. To ensure the state in Ukraine, its vysokorozvynutosti stability and regulation of the financial system has always been important, and at certain stages of development - urgent. Since the financial system is a key element for the existence of the state. Proper management and control of the financial system to ensure its development, no encroachments and violations ensures transparency, nalahodzhnist and functioning. It is the issue of regulating the financial system every year of independence Ukraine needs a clear legal analysis and correction. Because only after identification and implementation of specific management powers of the financial system is the ability to change the system of management and control in the financial sector and take a step towards European integration.

One of the management of the national financial system is the President of Ukraine. His powers are implemented on the basis of a special status in the system of government - the status of the state. This status determines the distribution of its powers in all areas of public and social life. One of the areas of management and control of the President is the financial system of Ukraine.

The powers of the President of Ukraine in supervising the financial state formed during the creation of our country.

To determine the authority and ability to influence the financial position of the President of the country to date have analyzed the powers and role of the President in different periods of history of Ukraine. Historically, legal coverage of these powers in each period of statehood Ukraine provided an opportunity to compare the powers of head of state, to determine the trend of development and consequently increase or limit the influence of the head of state management of the financial system.

It is of historical and legal analysis can be directed to the issue of increasing the constitutional powers of the President of Ukraine or restricting them in the management of the financial system.

Keywords: President of Ukraine, financial system, powers stages of development.

Процес встановлення та розвитку фінансової системи України є дуже складним та базовим для існування такої держави як Україна. Оскільки, фінансова система є ключовим елементом для функціонування всіх внутрішніх та зовнішніх загальнодержавних завдань та функцій. Фінансова система України має свій початок саме як національної з моменту набуття державою незалежності, а саме з 24 серпня 1991 року.

Поняття «фінансова система» було запропоновано різними вченими як у сфері фінансів, так і у сфері юриспруденції.

Наприклад, В. М. Опарін розглядає фінансову систему як таку, що має внутрішньо-змістову якість і організаційну будову: «За внутрішньою структурою фінансова система – сукупність відносно відособлених взаємопов'язаних сфер і ланок, що відображають специфічні форми і методи фінансових відносин. За організаційною будовою фінансова система – сукупність фінансових органів та інституцій, які управляють грошовими потоками" [1, с. 27].

Так, на думку В. Ф. Роль, В. В. Сергієнко, С. М. Попова фінансова система – сукупність і взаємозв'язок урегульованих фінансово-правовими нормами різних груп фінансових відносин (фінансових інститутів, ланок фінансів), за допомогою яких держава формує, розподіляє та використовує централізовані і децентралізовані фонди коштів [2, с. 13].

З правової точки зору, фінансова система - сукупність встановлених нормативними правовими актами характеристик фінансової системи, що мають форму нормативних вимог до режиму її функціонування, фінансове законодавство передбачені в нормах засоби і способи стабілізації фінансової системи фінансова політика в її правових формах функції, а також методи діяльності в рамках фінансової системи, що реалізуються в діях конкретних уповноважених суб'єктів [3, с. 25].

О. П. Орлюк запропонував таке визначенню поняттю «фінансова система» - сукупність фінансово-правових інститутів, кожен з яких сприяє утворенню публічних фондів коштів, перерозподілу та використанню їх ресурсів або безпосередньо виконанню функцій фондів

грошових коштів; або, ж сукупність відносин, що супроводжують публічну фінансову діяльність [4, с. 29].

Фінансова система має свої ознаки, що характеризує її як окремий елемент або встановлену систему. В будь-якій державі світу існує окрема фінансова система, вразі її відсутності сама держава буде вважатись відсутньою. Ціллю створення фінансової системи є збирання, використання та подальший розподіл грошових коштів, які перетворюються в окремі фонди (централізовані та децентралізовані). Для фінансової системи характерна публічність, оскільки при її утворенні та регулюванні завжди беруть участь уповноважені суб'єкти (Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, міністерства, органи місцевого самоврядування та ін.).

Отже, для того, щоб забезпечити нормальний розвиток, регулювання фінансової системи держаним суб'єктам влади надані спеціальні повноваження щодо управління фінансовою системою України. Одним з них є Президент України, який здійснює управління фінансовою системою як глава держави.

Для того, щоб зрозуміти шлях формування сучасних повноважень у Президента України необхідно звернутись до різних історичних етапів розвитку української державності та проаналізувати повноваження глави країни в той чи інший період. Оскільки, саме утворення фінансової системи відбувається одночасно з закріпленням за главою держави фінансових повноважень.

Історія становлення та розвитку фінансової системи сягає часів Київської Русі. Тогочасна система фінансів базувалась на збиранні податків як у натуральній, так і у грошовій формах (основним податком вважалось полюддя). Проте фіскальні операції проводили хаотично, непланово та без відображення результатів, що негативно впливало на фінансовий стан держави.

Уперше певну регламентацію фіскальних норм і термінів було здійснено за часів князювання Ольги. У фінансових операціях використовували державну грошову одиницю – гривню [5, с.89].

Управління фінансовими потоками перебувало у безпосередньому віданні самого князя. Для збирання мита і данини він

призначав особливих чиновників-митників, данщиків, п'ятенщиків, які не залежали від намісників і волостелів. Різного роду розпорядження їм давав князь, а гроші, які вони збирали, вносилися самому князеві або тому, кому він наказував; на їхні неправильні дії скаржилися безпосередньо князю. Трохи згодом з'явилися особливі княжі «агенти», які збирали податки.

Княгиня Ольга впорядкувала фінансову систему, започаткувала стабільніше стягнення податків: запровадила новий порядок стягнення данини – адміністративно-фінансові пункти для її збирання, так звані «становища», використавши для цього центри сільських общин – погости, двори, куди звозили данину. Були встановлені «оброки», «уроки», «устава», «дані», які визначали зміст і розмір данини [6].

За часів правління Ольги з'явилися такі фінансові відносини, які через кілька століть фінансиста назвуть рентою. Там, де княгиня облаштувала своє приватне господарство, данина поступається місцем постійному доходу із землі або майна, що регулярно надходили до власної Ольжиної скарбниці. Це явище стає звичним у майбутньому і разом з розвитком феодалізму поширюється на нові й нові регіони Русі [7].

Розквіт Київської Русі, в першу чергу фінансового розвитку відбувся за часів Ярослава Мудрого. Оскільки, Ярослав Мудрий видав перше джерело права «Руська правда», з виданням якої відбувся переломний момент у створенні правової держави та її фінансової системи. У ній уперше на законодавчому рівні було закріплено процес сплати непрямих податків, які були важливим джерелом князівських прибутків у формі торгових і судових зборів (мита).

У Галицько-Волинському князівстві державна влада належала князеві (великому князеві), який спирався на бояр-землевласників і міський патриціат. Князь здійснював усі функції державної влади - законодавчу, виконавчу, судову, тому літописець називав його "самодержцем". Йому належало право збирання податків, карбування монет і розпорядження скарбницею. Князь визначав розмір і порядок стягування митних зборів [8].

Отже, за часів князювання повноваження князів у сфері управління фінансовою системою

мали свою необмеженість, оскільки вони контролювали збирання данини, розміри збору з населення, а також розподіляли грошові кошти та інші види данини за власною ініціативою. При цьому все керівництво грошовими справами знаходилося в руках князя, в наш час такий контроль фінансової системи набув назву «централізований».

При іншому періоді історії України – Гетьманство, контроль фінансової системи дещо змінився. Так, главою держави вже виступав не князь, а гетьман.

Організація державного апарату, утримання війська, дипломатична діяльність потребували чималих коштів. Грошовими справами в козацькій державі безпосередньо керував Богдан Хмельницький.

Існувало кілька джерел доходів Військового скарбу, й передусім - земля, що перейшла в користування Скарбу, сільськогосподарські промисли (млини, броварні тощо) і плата за їх оренду.

Чимало коштів надходило від торгівлі (збори з торгів і ярмарків, кордонне мито тощо). Існували в державі і загальні податки.

Особливості сплати й надходження податків визначалися гетьманськими універсалами [8].

Установлення податків, порядок стягнення зборів, обіг грошової одиниці – ці питання врегульовували гетьманські універсали, які віднесено до фінансових. Саме з фінансових універсалів можна достовірно встановити, які саме податки збирались на території Гетьманщини. Старшинські фінансові універсали зустрічаються рідко. Це пов'язано з компетенцією. Адже верховну в Україні тих часів, в тому числі і фінансову мав гетьман, інші урядові структури були йому підпорядковані [9, с. 47].

Наступний етап розвитку фінансової системи зумовлений входженням українських територій до Російської імперії 1721 по 1917 роки.

У цей період відбувається занепад фінансової системи, оскільки фактично самотійну фінансову систему України було ліквідовано і розпочався вплив фінансових ресурсів до Росії.

Це не могло не сказатися і на повноваженнях глави української держави, оскільки знаходячись під контролем іншої

держави зміст фінансових повноважень перейшов до імператора.

Центральне управління Україною здійснювали імператор і органи, які перебували при його особі: «Власна Його Імператорської Величності Канцелярія», Державна рада, Комітет міністрів. Важлива роль у системі центрального управління українськими землями належала міністерству внутрішніх справ і галузевим міністерствам, що мали органи в системі місцевого управління [10, с. 332].

Тобто, фінансові повноваження як і будь-які інші з управління Україною належали імператору або ж царю.

На початку XVII ст. глава Російської імперії перебрав значні фінансові повноваження у своє розпорядження. Україна була змушена була відраховувати свої кошти на імператорські потреби, які формували понад чверть національного доходу [11, с. 110].

Після закінчення доби існування України за часів Російської імперії були зроблені спроби щодо відновлення власної державності та фінансової системи. Головою УЦР обрано Михайла Грушевського.

Було створено перший український уряд - Генеральний секретаріат. Він складався з Генеральних секретарств, які очолювали генеральні секретарі.

З утворенням Генерального секретаріату було покладено початок процесу розмежування законодавчої і виконавчої влад.

28 червня Комітет Центральної Ради створив перший тимчасовий революційний уряд - Генеральний секретаріат на чолі з В. Винниченком, який водночас виконував обов'язки секретаря внутрішніх справ. До складу уряду також входили такі секретарства (міністерства): внутрішніх справ (очолював В. Винниченко); військових справ (С. Петлюра); земельних справ (Б. Мартос); міжнародних відносин (С. Єфремов); судових справ (В. Садовський); *фінансових справ (Х. Барановський)* [12].

Тобто, повноваження щодо фінансових справ вже були передані окремому міністерству. В серпні 1917 р., на посаду генерального секретаря фінансів був призначений вчений-економіст М. Туган-Барановський. Саме з ним пов'язані всі подальші законодавчі розробки в процесі

становлення національної фінансової системи. 29 вересня 1917 р. була опублікована «Деклярація Генерального Секретаріату України», яка стала своєрідною теоретичною програмою подальшого економічно-фінансового розвитку України. Згідно з декларацією генеральне секретарство повинно було виробити заходи щодо розмежування загальнодержавних і українських фінансових надходжень; розробити поряд із загальноросійським бюджетом український; запровадити прогресивне оподаткування маєтків; знайти нові джерела державних доходів; розробити законопроект щодо утворення Національного українського банку [13, с. 359].

Отже, повноваження глави держави щодо управління фінансів були передані окремому міністру, як члену тодішнього уряду, за яким було закріплено ряд фінансових повноважень, які дозволяли здійснювати управління та контроль фінансової системи.

29 квітня 1918 року внаслідок державного перевороту Павло Скоропадський взяв владу в Україні. Гетьман сформував новий уряд – Раду міністрів - з помірно-консервативних чиновників, військових і суспільних діячів.

Отже, хоча існувало окреме міністерство фінансів, проте склад та його повноваження затверджувалось Гетьманом. З ініціативи Гетьмана було введені нові інституції в сфері фінансів, наприклад, Фінансова рада, Фінансовий комітет, при Міністерстві було створено й Фінансову комісію, Державний банк. За правління П. Скоропадського вдалося створити та налагодити фінансову систему.

З утворенням СРСР, Україна насильно була приєднана до цієї держави, що негативно вплинуло на організацію фінансової системи протягом більше 70 років, оскільки лише після незалежності України стало можливим сформувати національну фінансову систему.

У відповідності до Конституції УСРР 1919 р. Органами центральної Радянської влади є: Всеукраїнський З'їзд Робочих, Селянських (Селянська) і Красноармійських депутатів, Всеукраїнський Центральний Виконавчий Комітет Рад, Рада Народних Комісарів [14].

Згідно до Конституції (Основного Закону) Української Радянської Соціалістичної Республіки 1937 року найвищим органом

державної влади УСРР є Верховна Рада УСРР [15].

Із входженням України до складу Союзу Радянських Соціалістичних Республік кардинально змінюється її фінансово-економічне становище. В усіх союзних республіках фінансово-економічна політика здійснювалась однаково і полягала в націоналізації банків, залізниць, підприємств, запровадженні контрибуції для заможних верств населення. Усі фінансові органи нашої країни були безпосередньо підпорядковані РСФРР, яка проводила фінансово-кредитну політику за посередництва Народного комісаріату фінансів РСФРР через свого уповноваженого в Україні, а з 1923 р. - через Народний комісаріат фінансів УСРР [16].

Фінансова система України як адміністративно-територіальної складової СРСР існувала символічно, оскільки податкову систему, бюджет та інші її елементи затверджував і управляв уряд СРСР. З України продовжувався відплив фінансових ресурсів, і, відповідно, вона була позбавлена залишків національної економіки [17, с. 225].

Процес щодо утворення органів державної влади, які керували б у всіх сферах держави здійснювався під жорстким контролем правлячої комуністичної партії.

Тому, всі фінансові загальнодержавні повноваження визначались керівництвом зверху, що не дозволяло розвиватись саме національній фінансовій системі України.

Нова сторінка у формуванні національної фінансової системи України розпочалась із проголошенням Верховною Радою незалежності України незалежності України та прийняттям Конституції.

З цього моменту в Україні фігурує такий інститут державної влади як Президент України. Його повноваження розповсюджуються на всі сфери державного життя. Для управління країною Конституція України встановила певні повноваження та поставлені завдання глави держави. В ході історії незалежної України і зміни видів республіки в Україні і змінювались повноваження Президента України як суб'єкта, що здійснює управління фінансовою системою України.

Конституційні повноваження Президента поступово змінювались за часів різних етапів

політичного розвитку країни: від президентсько-парламентської до парламентсько-парламентської республіки.

Слід зазначити, що при президентсько-парламентській республіці Президент наділений широкими повноваженнями у виборі фінансової політики та стратегії, що дозволяє його визначити головною фігурою в фінансовій системі, а при парламентсько-президентській республіці таким є парламент.

Проте, не змінним є те що, Президент виступає главою держави, що безумовно наділяє хоча б деякими повноваженнями в фінансовій та економічній сферах. Конституційні повноваження Президента визначені Конституцією, а саме ст. 106. Даною статтею регламентовано чіткий перелік конституційних повноважень глави держави.

Проаналізувавши статтю 106 Конституції, можна дійти до висновку, що на сьогодні Президент наділений повноваженнями щодо участі в економічних процесах та фінансовій системі України. Безпосередньо така участь має вираз у можливості визначати напрями як внутрішньої, так і зовнішньої фінансової політики держави, вплив на організацію, створення та ліквідацію фінансових органів, а також інші повноваження, які дозволяють здійснювати управління фінансовою системою держави.

Зі зміною Конституції України повноваження Президента були значно обмежені. До основних конституційних повноважень Президента у фінансовій сфері слід віднести:

- згідно до ч. 1 ст. 106 Конституції України Президент забезпечує державну незалежність, національну безпеку і правонаступництво держави [18], на перший погляд здається, що дані повноваження ніякого відношення до фінансової сфери не мають, проте до поняття «національна безпека» слід віднести фінансову, економічну безпеку держави.

- у відповідності до ч. 2 ст. 106 Конституції Президент звертається із щорічними і позачерговими посланнями до Верховної Ради України про внутрішнє і зовнішнє становище України, не винятком є питання фінансової та економічної сфери [18]. Так, Указом Президента України від 09.04.1997 № 314/97 «Про щорічні послання Президента України до

Верховної Ради України» визначено, що щорічні послання Президента України до Верховної Ради України є офіційними документами глави держави, у яких на основі аналізу внутрішнього і зовнішнього становища України визначаються найважливіші напрями економічного, політичного і соціального розвитку, передбачаються заходи щодо неухильного забезпечення прав і свобод людини і громадянина, вдосконалення нормативних механізмів регулювання суспільних відносин [19].

- представляє державу в міжнародних відносинах, здійснює керівництво зовнішньополітичною діяльністю держави, веде переговори та укладає міжнародні договори України (ч.3 ст.106). Слід визначити, що при укладенні міжнародних договорів мають місце і договори, які стосуються фінансової діяльності. У відповідності до Закону України «Про міжнародні договори України» від 29.06.2004 № 1906-IV від імені України укладаються міжнародні договори України: про участь України в міждержавних союзах та інших міждержавних об'єднаннях (організаціях), системах колективної безпеки; фінансово-економічні, екологічні та інші наслідки і компенсації [20].

- згідно до ч. 12 ст. 106 Основного закону призначає на посади та звільняє з посад половину складу Ради Національного банку України [18]. При цьому відповідно до ст. 10 Закону України «Про Національний банк України» від 20.05.1999 № 679-XIV Голова Національного банку призначається на посаду Верховною Радою України за поданням Президента України [21].

- Президентові надано право брати участь у призначенні посадових осіб, які беруть участь у регулюванні фінансової системи України, а саме:

1) Прем'єр-міністр України призначається Парламентом за поданням Президента України (ч. 12 ст. 85 КУ);

2) Голова Антимонопольного комітету України призначається Парламентом за поданням Президента України (ч. 12 ст. 85 КУ);

3) Голова Фонду державного майна України призначається Парламентом за поданням Президента України (ч. 12 ст. 85 КУ);

- **ч. 15 ст. 106 Конституції** визначає, що Президент зупиняє дію актів Кабінету Міністрів України з мотивів невідповідності цій Конституції з одночасним зверненням до Конституційного Суду України щодо їх конституційності [18]. Дане повноваження розповсюджується на всі види сфер державного життя, одним з прикладів може стати фінансова або ж економічна сфера.

- **ч. 28 ст. 106 Основного закону передбачає**, Президент може створювати у межах коштів, передбачених у Державному бюджеті України, для здійснення своїх повноважень консультативні, дорадчі та інші допоміжні органи і служби [18].

Одними з прикладами органів, які були створені у відповідності до ч. 28 ст. 106 Конституції є - Рада з фінансової стабільності, Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг.

Допоміжними повноваженнями Президента, які можуть впливати на фінансову систему України можуть:

- **повноваження щодо здійснення взаємодії з парламентом:** призначає позачергові вибори до Верховної Ради України у строки, встановлені цією Конституцією (ч. 7 ст. 106 Конституції) [18].

Припиняє повноваження Верховної Ради України у випадках, передбачених цією Конституцією (ч. 8 ст. 106 Конституції).

Рішення про дострокове припинення повноважень Верховної Ради України приймається Президентом України після консультацій з Головою Верховної Ради України, його заступниками та головами депутатських фракцій у Верховній Раді України (ст.90 КУ) [18].

- **Президент підписує закони, прийняті Верховною Радою України** (ч. 29 ст. 106 КУ) [18]. Основним фінансовим законом України є Закон Про Державний бюджет на поточний рік. У відповідності до ст. 39 Бюджетного кодексу України протягом трьох днів з дня прийняття Верховною Радою України закону про Державний бюджет України Кабінет Міністрів України подає Президенту України обґрунтування і розрахунки щодо бюджетних показників такого закону, змінених порівняно з проектом закону про Державний бюджет України,

поданим Кабінетом Міністрів України до Верховної Ради України на розгляд у першому читанні [22].

- **Президент має право вето щодо прийнятих Верховною Радою України законів** (крім законів про внесення змін до Конституції України) з наступним поверненням їх на повторний розгляд Верховної Ради України (ч. 30 ст. 106 Конституції) [18].

Отже, після проведеного дослідження історично-правової еволюції виникнення та розвитку повноважень Президента України в управлінні фінансовою системою країни на різних етапах її розвитку, можна зазначити, що:

поняття «фінансова система» не повинно використовуватись лише як фінансове поняття, оскільки воно повинно використовуватись і у сфері права та державного управління;

фінансові повноваження глави держави виникли за часів Київської Русі, що пов'язано з утриманням влади єдиною особою;

розвиток повноважень у сфері регулювання фінансів глави держави залежав від форми правління та незалежності України (у разі відсутності підпорядкування України іншим державам глава держави мав весь склад фінансових повноважень та міг утворювати відповідні фінансові відомства, міністерства, був наділений централізованими повноваженнями у фінансовій сфері).

Можна зробити висновки, що відповідно до чинної Конституції України компетенція Президента звужена у порівнянні з попередньою редакцією, однак їх наявність дозволяє здійснювати управління та контроль в даній сфері.

На підставі вищевказаного, слід зазначити, що для української моделі державотворення необхідно передбачити наявність лише окремих повноважень Президента України в управлінні фінансовою системою. Доцільна форма контролю та управління у фінансовій сфері – участь декількох органів (колегіальність), при якій главі держави встановлені декларативні (представницькі) повноваження, а парламенту та уряду – основні, що забезпечують стабільність, оптимальність фінансової системи.

Використана література:

1. Опарін В. М. Фінанси. Економічна енциклопедія. Навч. Посібник / В. М. Опарін - 2-ге вид., доп. і перероб. - К.: КНЕУ, 2002. - 240 с.
2. Роль В.Ф. Фінансове право.: навч. Посібник / В. Ф. Роль, В. В. Сергієнко, С. М. Попова - К.: Центр навчальної літератури, 2011 - 392с.
3. Комарова Г. В. Финансовая система Российской Федерации как объект судебной защиты : монография / Г. В. Комарова. – М. : Проспект, 2013. - 168 с.
4. Орлюк О.П. Фінансове право. Академічний курс: Підручник / О.П. Орлюк. - К.: Юрінком Інтер, 2010. - 808 с.
5. Ковальчук В. М. Історія економіки та економічної думки : навч. посібн. / В.М. Ковальчук, М. В. Лазарович, М. І. Сарай. – К. : Вид-во "Знання", 2008. – 647 с.
6. Голубка С. З історії фінансів української державності від Київської Русі до Гетьманщини [Електронний ресурс] / С. Голубка – Режим доступу : http://n-auditor.com.ua/uk/component/na_archive/917?view=material
7. Фінансові відносини Київської Русі : зародження та розвиток [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://osvita.ua/vnz/reports/history/34780/>
8. Терлюк І. Я. Історія держави і права [Електронний ресурс] / І. Я. Терлюк – Режим доступу : http://pidruchniki.com/1584072045407/pravo/istoriya_derzhavi_i_prava_ukrayini
9. Нюхіна П. О. Козацькі універсали як джерело українського права XVII-XVIII ст. / П. О. Нюхіна // Правова держава : Щорічник наукових праць. – 2010. – Вип. 21. – С. 44-52.
10. Іванов В. М. Історія держави і права України : підручник / В. М. Іванов – К. : КУП НАНУ, 2013. – 892 с.
11. Юрій С. І. Бюджетна система : підруч. / за ред. С. І. Юрія, В. Г. Дем'янишина, О. П. Кириленко. – Тернопіль : ТНЕУ, 2013. – 624 с.
12. Національна революція в Україні. Створення й діяльність Центральної Ради [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://studentam.net.ua/content/view/5967/93/>
13. Деклярація Генерального Секретаріату // Українська Центральна Рада: Документи і матеріали: У 2 т. / НАН України; Інститут історії України / В.А. Смолій, В.Ф. Верстюк / - К. : Наук. думка, 1996. - Т. 1 : 4 березня - 9 грудня 1917 р. – 589 с.
14. Конституція УСРР від 10.03.1919 року [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/CONST28.html
15. Конституція УРСР від 30.01.1937 року [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://static.rada.gov.ua/site/const/istoriya/1937.html>
16. Стойко О. Я. Фінанси : навч. посіб. / О. Я. Стойко, Д. І. Дема ; за ред. О. Я. Стойка [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://ir.znau.edu.ua/handle/123456789/3186>
17. Канцір І. А. Еволюція становлення та розвитку фінансової системи України / І. А. Канцір // Науковий вісник НЛТУ України. – 2011. – Вип. 21.14. – С. 222-227.
18. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – №30. – Ст. 141.
19. Указ Президента України від 09.04.1997 № 314/97 «Про щорічні послання Президента України до Верховної Ради України» // Офіційний вісник України. – 1997. – № 16. – Ст. 17.
20. Про міжнародні договори України : Закон від 29.06.2004 р. № 1906-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 50. – Ст. 540.
21. Про Національний банк України: Закон від 20.05.1999 р. № 679-XIV // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 29. – Ст. 238.
22. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 р. № 2456-VI // 2010. – № 50. – Ст. 572.